

Пед.ғ.д, профессор, Жолдасбеков Ә.Ә., магистрант Орманова Б.

Халықаралық Тараз инновациялық институты

Педагогтің кәсіби маңызды құндылықтарының қазіргі жағдайын теориялық талдау

Кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін мұғалім қажетті білімге, дағдыларға және дағдыларға ие болуы керек, сонымен қатар кәсіби құндылықтар, өз кәсібінің әлеуметтік мәртебесін білу, үнемі жетілдіру мен дамуға деген қажеттілік қалыптасуы керек. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру процесінде маманның кәсіби жетілдірілуінің құнды компоненттері үлкен рөл атқарады. Өз мамандығын жетілдіру үшін мұғалім құндылықтарға сәйкес практикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыруы керек, оларды іштей түсініп, өмірлік дамудың стратегиялық бағыттары ретінде жаңа құндылық бағдарларын анықтауы керек.

«Құндылықтар» санатын түсіну тәсілдері белгілі бір ғылыми бағыттарда әртүрлі. Мысалы, психологиялық ғылым құндылықты адам үшін белгілі бір материалдық немесе рухани объектілердің, құбылыстардың маңыздылығы, олардың қоғам мен адамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталуы ретінде қарастырады. Әлеуметтануда құндылық әлеуметтік объектінің әлеуметтік субъектінің қажеттіліктеріне сәйкес келетін қасиеті ретінде сипатталады; құндылық қоғам үшін маңыздылығын және шындық құбылыстарының адам үшін жеке мағынасын талдауға мүмкіндік береді. Мәдениеттану құндылықты белгілі бір мәдениетке тән нормаларда, ережелерде және материалдық және идеалды өнімдерде көрінетін жеке мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырады.

Қарастыру аспектілеріне қарамастан, құндылықтар жеке адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқына нұсқаулық болып табылады, өйткені оның бағыты мен мақсаттарға жету қажеттілігі оның құрылымына кіретін құндылықтарға сәйкес келеді.

Құндылықтардың мәні туралы әртүрлі түсініктерді ескере отырып, олардың негізгі маңызды сипаттамаларына мыналар жатады:

- құндылықтардың әлеуметтік даму деңгейімен үйлесімділігіне байланысты әлеуметтілік. Құндылықтар адамның қоғамдағы тәжірибесі мен мәртебесіне, оның әлеуметтенуіне байланысты. Құндылық сферасын қалыптастыру процесс адамның табиғатына тән, әлеуметтік даму барысында өзгертін ерекшеліктерге байланысты, оның барысында әлеуметтік маңызы бар құндылықтар адамның ішкі құндылықтарына айналады. Алайда, кез-келген әлеуметтік қайта құру барысында жалпы адамзаттық құндылықтар іргелі болып қала беретінін атап өткен жөн:

- жеке тұлға мен қоғам үшін белгілі бір құндылықтардың маңыздылығымен анықталған маңыздылық;

- адам мен қоғамның өмірлік ұстанымдарына байланысты мазмұн (әлеуметтік, материалдық, мәдени, отбасылық және т. б.);

- адамның мәдениет байлығын, табиғатты қорғауға, жеке адамның бостандығын құрметтеуге, өзіне және басқаларға сүйіспеншілік танытуға деген қажеттілігіне байланысты адамгершілік;

- жақсылықтың, сұлулықтың, ақиқаттың, яғни тұлғаның рухани-адамгершілік дамуының құрамдас бөліктерінің маңыздылығын түсінумен байланысты руханилық;

- адамға тән тәжірибеге, қажеттіліктерге, көзқарастарға байланысты субъективтілік. Сенім мен мақсатты өмірлік нұсқауларға қарамастан, жеке тұлға жеке сипаттамаларға ие және құндылықтар олардың негізінде қалыптасады;

- әрқашан қарама-қарсы сипаттамаларға ие құндылықтардың табиғатының амбиваленттілігіне байланысты қос табиғат (мысалы, сыртқы тартымдылық психикалық қасиеттердің жағымсыздығымен қатар жүруі мүмкін). Сондықтан құндылықтарды олардың барлық жан-жақтылығы мен қарама-қайшылықты көріністерінде қарастыру керек [1, с. 47-49].

Белгілі бір құндылықтарды түсіну мен иемденуді белгілі бір адам өзінің ішкі көзқарастарымен, көзқарастарымен, қажеттіліктерімен жүзеге асырады, олар бір жағынан құндылық қатынастарының негізі, екінші жағынан, осы қатынастардың нәтижесі болып табылады, сондықтан бұл нәтижені жеке тұлғаның призмасы арқылы ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның қалыптасуы жүретін белгілі бір әлеуметтік ортаның ерекшеліктеріне сәйкес қарастырған жөн.

Адамның өмірінің әлеуметтік кеңістігіне қатынасының маңызды негізгі сипаттамаларын адамдардың әлеуметтік қатынастарын анықтайтын, жеке өмірдің әлеуметтік мінез-құлық нормаларын анықтайтын құндылық бағдарлары деп атауға болады.

"Құндылық" және "құндылық бағдары" ұғымдарының арасында әлі де бір мәнді дифференциация жоқ. Психологиялық ғылымда "құндылық бағдары" ұғымы жеке тұлғаның мотивациялық-қажеттілік саласына қатысты қолданылады, ал "құндылықтар" көбінесе жеке тұлғаның семантикалық сипаттамаларына қатысты қарастырылады.

Құндылық бағдарлары жүйесінің бағыты адамның тәжірибесіне байланысты, сондықтан құндылық бағдарлары:

- нанымдарды, көзқарастарды, идеяларды қалыптастыратын белгілі бір көзқарастардың санасында білім берудің негізі болып табылады;
- бұл жеке тұлғаның мотивациялық саласының құрамдас бөлігі, өйткені оның бағыты мен мақсатты бағдарларды іске асыруға дайындығы адамның әлеуметтену барысында алған құндылықтарына байланысты.

Қоғам кеңістігінде өз функцияларын жүзеге асыратын кәсіби құндылықтар әлеуметтік-педагогикалық сипатқа ие болады және қоғамдық санада педагогикалық мораль ретінде қалыптасады, оның негізгі міндеті Әлеуметтік ережелер шекарасындағы қызметті реттеу болып табылады. Кәсіби құндылықтар педагогтың практикалық қызметін реттейді.

Мұғалімнің кәсіби құндылықтарын қалыптастыру процесі кәсіби жолды анықтау сатысында басталады және барлық кәсіби қызмет барысында жүзеге

асырылады, оның ішінде белгілі бір кәсіби топқа қатыстылығын түсіну; кәсіби позицияны қалыптастыру; жеке өзгерістер және т. б. мұғалімнің шындыққа құндылық қатынасының кеңістігі көбінесе ситуациялық, нақты өмірлік жағдайлардың ерекшеліктерімен анықталады.

Кәсіби құндылықтар мінез-құлықтың белгілі бір векторына айналады, оның педагогикалық шындыққа эмоционалды және жеке көзқарасын сипаттайды, педагогикалық жұмыстың мазмұны мен ерекшелігін анықтайды. Мұғалімнің кәсіби маңызды құндылықтарын қалыптастыру-бұл педагогикалық ұстанымды, мақсатты бағдарларды және педагогикалық қызметте өзін-өзі жетілдірудің ықтимал мүмкіндіктерін анықтау [2, с. 53].

Кәсіби құндылықтарды қалыптастыру процесін жүзеге асыру мұғалімнің кәсіби және жеке даму заңдылықтарын ескере отырып, белгілі бір принциптерге сәйкес құрылады:

- рефлексивтілік, оған сәйкес Сіздің практикалық тәжірибеңізді түсіну, кәсіптің маңыздылығын табу, кәсіби позицияны дамыту қажет;
- интербелсенділік, оған сәйкес мұғалімнің педагогикалық жұмыс процесінде құндылықтар мен қатынастардың үйлесімділігі қажет;
- кәсіби өзін-өзі бағалауды, кәсіби және жеке қасиеттерді қалыптастыруды көздейтін жобалылық.

Педагогикалық іс-әрекеттің кәсіби құндылықтарын қалыптастырудың ерекшелігі-мамандықты жүзеге асыру үшін қажетті ұғымдар, моральдық идеялар, мінез-құлық модельдері мұғалімдердің санасына тек тікелей әсер ету арқылы (семинарларға, әдістемелік кеңестерге, конференцияларға, нұсқаулықтарға және т. б. қатысу) ене алмайтындығында, бұл жұмыс түрлерін білім беру ұйымдарының басшылары басқаларға қарағанда артық көреді. Әсер етудің жанама әдістері (пікірталас, рефлексия, аргументация және т.б.) эмоционалды қарсылыққа тап болмай, санаға оңай енеді. Адамға әсер етудің бұл әдістері, оның ерікті қасиеттерімен қатар, мұғалімге кәсіби қызметті саналы түрде бағындыруға, өмірлік және кәсіби құндылықтарды қалыптастыратын мақсатты бағыттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Мұғалімнің кәсіби маңызды құндылықтары нақты әлеуметтік-экономикалық жағдайға, әлеуметтік идеяларға, білім беру саласындағы саяси бағытқа және басқа факторларға байланысты өзгеріске ұшырайтындығына сәйкес, осы категорияларды әртүрлі түсіну мен түсіндіру туралы айту сәнге айналады. Мәселенің мәнін аксиология тұрғысынан қарастырған жөн. Аксиология – философиялық ғылымның бір бөлігі ретінде құндылықтар туралы ғылым адамның даму жағдайларын сақтауға, жақсылық пен жамандық, әділеттілік пен әділетсіздік, рұқсат етілген және тыйым салынған, әдемі және жаман сияқты рухани және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал ететін немесе кедергі келтіретін құндылықтардың эволюциясы туралы түсінік бере алады. [3, с. 61-73.].

Осылайша, философия «құндылық» ұғымын әр түрлі тұрғыдан талдауға жүгінеді деп қорытынды жасауға болады:

- оларды жаңа идеямен, ішкі немесе әлеуметтік вектор болып табылатын мағынамен анықтау;
- жалпыға ортақ субъективті имидж немесе адами қасиеттері бар ұғым ретінде қарастыру;
- мәдени-тарихи нормалар мен үлгілермен сәйкестендіру;
- белгілі бір моральдық мінез-құлықпен, адамның өмірлік көзқарастарымен байланыстыру;
- қалыптасқан өмірлік стереотиптер арқылы анықтау.

"Құндылықтар" құрылымының мазмұнды мазмұны қалыптасқан тұжырымдамалық тәсілдерге байланысты [136, с. 35].

Мұғалімнің кәсіби құндылықтары объективтілікпен сипатталады, өйткені олар білім берудің әлеуметтік-тарихи дамуымен байланысты және педагогика ғылымы белгілі бір нұсқаулар мен идеялар түрінде белгілейді. Кәсіпке дайындық және практикалық жұмысты жүзеге асыру барысында мұғалім педагогикалық құндылықтарды, олардың субъективтілігін игеру процесінде жүреді, бұл мұғалімнің кәсіби және жеке дамуының, оның педагогикалық позициясын қалыптастырудың критерийлерінің біріне айналады. Әлеуметтік-

педагогикалық іс-әрекеттің жағдайын өзгерту процесінде мұғалімнің құндылықтарын қайта бағалау, өзгерту мүмкін, бірақ олар өте тұрақты дизайн. Кәсіби құндылықтардың қалыптасуы мұғалімнің жеке дамуымен, оның мамандықтағы бағдарларымен, кәсіби өзін-өзі тану дәрежесімен, кәсіби ұстанымымен, өзін-өзі жетілдіруге және кәсіпте дамуға дайындығымен байланысты.

Педагогикалық құндылықтар мұғалімнің санасында келесі нысандарда ұсынылуы мүмкін:

- мұғалімнің құндылық бағдарларының жүйесін құрайтын мақсатты бағдарларды, мотивациялық аспектілерді және ішкі нанымдарды білдіретін жеке кешенді әлеуметтік-психологиялық дизайн;

- қолданыстағы білім беру институттары кеңістігіндегі кәсіби қызметті анықтайтын көзқарастар, қағидаттар мен ережелер жүйесін қамтитын кәсіби-топтық. Бұл жүйе тұтастыққа, танымдық бағытқа, салыстырмалы тұрақтылық пен циклге ие. Бұл құндылық бағдарлары нақты кәсіби ұжымдарда (мектептерде, мектепке дейінгі мекемелерде, университеттерде және т. б. кәсіби дамудың векторын құрайды);

- әлеуметтік-педагогикалық, оның ішінде белгілі бір әлеуметтік жүйемен реттелетін және білім беру кеңістігіндегі қоғамның қызметін анықтайтын моральдық нормалар түрінде ұсынылған құндылықтар жүйесі.

Айта кету керек, кез-келген мұғалімнің сана-сезімі құндылықтардың барлық осы формаларын біріктіру негізінде өзінің құндылық жүйесін қалыптастырады және оның компоненттері құндылық функциялары түрінде болады, оған мұғалімнің жеке басын қалыптастырудың тұжырымдамалық негіздері, білім берудің технологиялық компонентін түсіну, кәсіби қызметтің ерекшеліктері және т. б. кіреді.

Кәсіби маңызды құндылықтардың қалыптасуы мұғалімнің педагогикалық санасының жағдайымен де байланысты, өйткені белгілі бір құндылықты тағайындаудың маңыздылығын адам өзінің кәсіби құзыреттілігін, практикалық

жұмыс тәжірибесін, кәсіби қызметтің қалыптасқан стереотиптерін және мұғалімнің жеке қасиеттерін ескере отырып талдайды.

Осылайша, философиядағы, психологиядағы және педагогикадағы "құндылық" санатының мазмұнды аспектілерін талдау нәтижесінде біз кәсіби құндылық жеке қажеттіліктерді сипаттайды және кәсіптің кейінгі дамуына себеп болады деген қорытындыға келдік. Педагогикалық құндылықтар-бұл педагогикалық тәжірибені реттейтін және танымдық саланы қалыптасқан білім беру тұжырымдамасы мен мұғалімнің практикалық жұмысының делдалдық және біріктіруші элементі ретінде сипаттайтын нормалар.

Әдебиеттер:

1. Лапина Е.В. Педагогическое проектирование траектории ценностно-смыслового повышения квалификации педагогов: монография / Е.В. Лапина, Л.А. Обухова. - Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2014.- 120 с.

2. Лапина Е.В. Формирование активной позиции педагога-профессионала посредством обучения по индивидуальному учебному плану/ Е.В. Лапина, Л.А. Обухова. // Психология образования в поликультурном пространстве. - 2017-Том 4 № 40 (4).-С. 51-56.

3. Галынский, В.М. Основания развития личности в системе непрерывного образования: структурно-логическая схема / В.М. Галынский, Н.К. Кисель, Ю.В. Поздняк [и др.] // Высшая школа. – 2017. – N 4. – С. 40-46.

4. Малышевский, А.Ф. Принципы культурно-исторической психологии и философской антропологии в содержании общего образования / Предисловие А.Д. Артамонова; заключение В.Д. Шадрикова. – Калуга: Издательский педагогический центр «Гриф», 2015. – 496 с.